

JEDNA NOVA RUSKA APOLOGETIKA

Katolička je književnost na ruskom jeziku prilično čedna. Prema jednom popisu, što ga je g. 1929. izdala knjižara Sv. Wojciecha u Wilnu, imali bismo tada na ruskom jeziku jedva koju stotinu katoličkih knjiga, brošura i časopisa, i to sa raznih područja: iz bogoslovlja (naročito uzporednog), iz crkvene poviesti, psihologije obraćenja, mistike, liturgike, beletristike, pa polemičkih, katehetskikh i nabožnih djela. Taj popis nije potpun, jer ne sadrži već razprodanih djela, a danas bi mu, osim toga, valjalo pribrojiti i sve ono, što se tiskalo iza 1929. godine.

No kakogod inače bila malobrojna ta literatura, ipak se ne može i ne smije stidjeti svoje kakvoće. Među piscima susrećemo glasovita imena: najvećeg ruskog filozofa i konvertite V. S. Solovjeva (»Rossija i vselenskaja Cerkov« i drugo); konvertite i prvoga katoličkog eksarha Leonide Fjodorova (pisao je svoja djela u logoru na Solovkama!), Gagarina, Sofije Lunin, Lappo-Danilevske (3 romana — prvienci ruske katoličke beletristike,¹ »Emigracija i katoličestvo«, pa prievodi Plusovih asketskih djela). Nadalje se iztiku imena: protojereja A. Sipjagina, kneza Volkonskoga, L. A. Fedosjejeva, protojereja M. Jačinovskog, S. Bosforova, I. A. Zabužnoga D. I. (»V zaštitu vjery« — 3. izdanje ima naslov »Pravoslavlje i katoličestvo« i dr.), Bousquet-a, Quénet-a, D' Herbigny-a D. I., L. Berga . . ., te među ostalim i o. St. Tyškjevića D. I., koji je prije dvadesetak godina pokrenuo kolekciju i časopis za inteligenciju »Vjera i Rodina« (= Vjera i domovina), napisao izvrsno djelo »Učenje o Cerkvi«, pa »Katoličeskij katihizis«, silu članaka i drugo.

Ali sva ta — većinom odlična djela — bila su namjenjena jedino katolicima i pravoslavcima, koji već imaju vjeru, sa svrhom, da vjersko znanje prošire, prodube i, u slučaju, pročiste. Pa ako je i bilo polemičkih spisa, ipak se kontroverzija vodila uglavnom oko primata i drugih dogmatskih problema, koji se odnose na razkol i sjedinjenje katoličke i pravoslavne Crkve.

No, koliko je poznato, u mladoj rusko-katoličkoj književnosti još nije bilo veće knjige, koja bi bila upravljena samim bezbožnicima. Manjak djela, što bi sa *katoličkoga* stanovišta razgolilo biedu boljševičkih protuvjerskih smicalica, osjećao se naročito gledom na mladež, koju su četvrt stoljeća ateistički odgajali.

¹ Roman »K sčastju« (= K sreći) izišao je g. 1936. u hrvatskom prievodu Ante Jakšića. Izdala ga je Knjižnica Dobrih Romana.

Ipak sv. Crkva majčinskom brigom misli i na tu *svoju* brojnu djecu iz Rusije. Zato je Kongregacija za Iztočnu Crkvu izdala prije dvie godine rusku knjigu filozofsko-etičkih temelja religije za mladež, koja zbog bezbožnog odgoja nema nikakve intelektualne podloge za shvaćanje kršćanstva. Tu knjigu kao i njena pisca želimo u kratkim potezima predstaviti našim čitateljima.

★

Djelo je na poticaj Orientalne Kongregacije napisala *Julija Danzas*. Kako je autorica nešto kasnije umrla (13. travnja 1942.), to joj je ova knjiga posljednje veće djelo i, možemo mirne duše reći, — oporuka. Doista, sve su joj brojne knjige i članci težili prema ovomu djelu. Što više, i sam njen mučan život protekao je u borbi između laži i istine, između bezbožja i »Bogopoznanja«, što se kristalizira oko dviju polarnosti: marksizma i katolicizma.

Ime je Julije Danzas poznato u ruskoj filozofsko-bogoslovskoj književnosti. Ta vanredno naobražena Ruskinja izdala je g. 1906. u Petrogradu svoju prvu knjigu »Zaprosy Mysli« pod pseudonimom Jurij Nikolajev. Od ostalih djela značajna joj je studija o gnosticizmu 2. stoljeća, koju je 1913. g. nagradila Petrogradska Akademija Znanosti. Studij i iskreno bogotraženje dovedoše je iz pravoslavlja u katoličku Crkvu. Boljševizam je dobro poznavala i u teoriji i u praksi: za svoje vjersko osvjedočenje morala je preko osam godina prepatiti grozote sovjetskih tamnica. Par je godina proživjela na Soloveckim Otocima, a nekoliko u Sibiriji. Stoga gledom na činjenice i izvode u ovoj knjizi, nitko neće moći reći, da je spisateljica nasjela »popovsko-fašističkoj« protusovjetskoj propagandi. Tko toga ne vjeruje, neka samo pročita njenu brošuru »*Bagne rouge, Souvenirs d' une prisonnière au pays des Soviets*« (»Istina«, Paris 1935.)!² Iza oslobođenja živjela je najprije u Parizu, a onda u Rimu. Od g. 1934. do 1939. surađivala je u časopisu »*Russie et Chrétienté*«. Iz te dobi vrijedno je spomena djelo »*L' itinéraire religieux de la conscience russe*«. Djela su joj izlazila na ruskom, francuzkom, talijanskom i drugim jezicima. I u hrvatskom prievodu imamo njezinu krasnu knjižicu »*Sveci ruske Crkve*« (Zagreb, Ćirilometodska Biblioteka, sv. 9.).³

Zbilja, jedva bi Iztočna Kongregacija mogla naći podesnije osobe, koja bi imala toliko preduvjeta za spomenutu zadaću.

★

Svoju posljednju knjigu razdielila je autorica na devet poglavlja s ovim naslovima: 1. Uvod: Marksizam i njegova protu-

² Brošuru je prikazala hrvatskoj javnosti Ida Liko u članku »Žena sovjetskih konclogora«, *Život* 1937., g. XVIII., str. 452-458. Šteta samo, što je zabunom izostalo ime spisateljice.

³ Tko želi nešto više znati o životu i radu pokojne spisateljice, neka se posluži člankom Z. Lagomarsino: »Una scrittrice russa, Giulia Danzas« u *L' Osservatore Romano* od 17. V. 1942., str. 3.

vjerska filozofija (s. 1-29). — 2. Čovjek i ljudska duša (30-49). — 3. Duša i tielo (50-73). — 4. Religiozna svijest (74-103). — 5. Vjerski kultovi i njihovo socialno značenje (104-143). — 6. Kršćanska Crkva (201-261). — 8. Crkva i svjetska kultura (262-294). — 9. Zaključak: Postanak svieta u svjetlu kršćanskoga »Bogoznanja« (295-346).

To je apologetika svoje vrsti. Već iz samih ovih naslova dalo bi se donekle naslutiti, kako je knjiga napisana. Biva to još jasnije iz uvoda: knjiga će bezbožnicima izlagati katoličku nauku na negativan način, t. j. pobijajući marksističke protuvjerske objekcije. Dakako, pri tome će iznieti i mnogo pozitivnog materiala, koji ipak »ex professo« obrađuju druge knjige.

Dvie temeljne teškoće predbacuje marksizam religiji:

1. ona je nespojiva s naukom,
2. vjera je zapreka socialnoj slobodi i zato nespojiva s komunizmom.

Na ta dva prigovora dadu se svesti i svi ostali napadaji, koje spisateljica rješava diljem ciele knjige.

Odmah u prvom poglavlju duhovito dokazuje protuslovlje između tih osnovnih objekcija. Ako za čas dopustimo, veli Danzas, da nauka možda pobija vjeru, pitanje je onda, kako se s time može složiti »proleterski ateizam«? Jer proletarijat — ta ugnjetavana radnička masa — jamačno nema veće obrazovanosti niti zalazi u kakve naučne laboratorije, pa zato nije ni kadar, da sa strogo znanstvenog stajališta prosuđuje pitanje religije. Marksisti će na to, da je proletarijatu kriterij njegovo »klasno osjećanje«. No »osjećanje« (čuvstvo) nije znanost, nego nešto upravo protivno naučnim metodama. Tog protuslovlja ne tumači nijedan sovjetski učbenik. No za onoga, tko objektivno motri cielu stvar, jasno je, da se »proleterski ateizam« sastoji u sljepoj vjeri, kako savremena nauka, tobože, zabacuje religiju! »To je u svojoj biti samo *promjena jednog vjerovanja s drugim*« (s. 5.).

Kako je do toga došlo?

Lenin je pisao (u članku »O odnosu radničke partije prema religiji«): »Vjera je opij za narod — ta je Marxova izreka ugaoni kamen svega marksističkoga svjetovnog nazora glede religije. Sve savremene vjere i Crkve, sve bez razlike religiozne organizacije, marksizam uvijek smatra organima buržujске reakcije, što štite izrabljivanje radničkog svieta.

Ipak je, dakle, glavni razlog u tome, što komunisti smatraju vjeru moćnom zaprekom klasnoj borbi. »Znanstveni« dodatak sociološkoj kaši crvenog ateizma jest uistinu samo nadodan: »Pravi proleterski ateizam u svojoj biti jednako prezire hramove znanosti kao i crkve: dokazao je to u času slavlja boljševizma u Rusiji, kad su se naučne ustanove uništavale i podavale mrzosti pustošenja, — kad su učenjake progonili kao »buržuje«, a profesorov rad cijenili daleko manje od rada ložačeva« (s. 6.).

Istina, ta su vremena već davno prošla. U SSSR žele ih zaboraviti, što više poricati. Sovjetske vlasti priznavajući najprije samo tehniku, moradoše se napokon pokloniti i znanosti. »Ali — s pravom tvrdi spisateljica — *to nije pobjeda »proleterskog osjećanja« i njegova ateizma, nego nasuprot njegova evolucija, prilagođivanje potrebama državnog stroja, kome se pokazalo neprihvatljivim načelo prednosti »žuljavih ruku« pred intelektualnim radom, ili Lenina krilatica, da državom mogu upravljati kuharice*« (Ibid.)! Iza silovitih progona vjere, boljševici su malo promijenili taktiku prenesavši problem na znanstveno područje, naročito kad — unatoč terora — vjere nije nestalo, nego se prirodna težnja za jom javila čak i u antireligioznim školama, gdje su je sustavno suzbijali.

Zatim spisateljica s velikom erudicijom prikazuje razvoj ljudske misli i socijalnih prilika do XIX. stoljeća, u kom se rodio marksizam. Izvrtanje je poviestne istine, da je čedo Crkve onaj tadašnji kapitalizam, koji je bezstidno i (»zbilja bezbožno« dodaje u zagradi Danzas) tlačio proletarijat. Upravo obratno govore činjenice. Oni se zločini ne mogu složiti niti sa jednom vjerskom naukom, a pogotovo ne sa kršćanskom. Osim toga, nemoralni je kapitalizam nastao baš u vrijeme i *poradi* racionalističkog i liberalističkog otpada od Crkve! Ali, kad se radi o Crkvi, briga marksiste za točnost historijskih izvoda! Jer, dok proletarijat crvene revolucije napada religiju jedino kao tobožnju zaštitnicu socijalnih nepravdi konzervativnoga društva, ne razbijajući si mnogo glave pitanjem, slaže li se vjera sa znanostu ili ne, dotle idejni začetnici marksizma mrze religiju *a priori*, pa makar im nepristrano iztraživanje poviesti pokazalo ne samo nevinost Crkve za velika socijalna zla prošlosti i sadašnjice, nego čak i njezine zasluge, da se poprave ta zla.

Da su marksistički ideolozi već po sebi protivuvjerski razpoloženi, to izvire iz njihova materialističko-evolucionističkoga svjetovnog nazora. No to je sistem, koji je »kako u religioznom problemu, tako i u svojoj filozofiji, prihvatio raznovrstne nazore i samo ih izvanjskim načinom povezao davši im za obću bazu svoju nauku o klasnoj borbi kao osnovnom zakonu razvoja čovječanstva« (st. 19.). U kalup dialektičkoga materializma liepo su ulazili svi zaključci pozitivizma, naročito oni, što su bili upereni protiv religije. Tako na primjer još i danas ima mjesta u sovjetskim školskim knjigama za mitološke teorije o podrijetlu religije (čak i da historijsku ličnost možemo smatrati kao mit!), premda su te teorije već odavno zabačene u znanosti.

Jedan primjer namještene i umjetne veze raznih nespojivih komponenata pokazuje spisateljica i na odnosu marksizma prema prirodnim naukama: »Vidjeli smo, piše, kako je marksizam posvema prihvatio hipoteze znanstvenog pozitivizma iz sredine prošloga stoljeća. Od onda je nauka zakročila daleko napried, dublje pronikla u bit fizičkih pojava i svuda se namjerila na njihovu izvanrednu složenost: davno se već odrekla prostih shematičkih objaš-

njenja, što su je zadovoljala pred sto godina. Zagonetke života i svijesti pokazale se, pri dubljem proučavanju, daleko kompliciranijima, nego što se to ikada predpostavljalo. U naše doba ona grana prirodnih nauka, koju su smatrali jednim od poduporanja materializma, — fizika — podpuno je otišla od materialističkog pozitivizma, te stvara hipoteze o jedinom prvom principu energije. Te se hipoteze nikako ne uklapaju u marksističko-materialističku shemu. Na temelju toga, onaj isti marksizam, koji sebe proglašuje istinitim nosiocem znanstvenog svjetovnog nazora, suzdržaje se priznati sav napredak naučne misli u posljednjim desetljećima, poriče najvrednije znanstvene rezultate, te se uporno drži zastarjelih teorija i to jedino stoga, što mu se svjetovni nazor osniva na tim zastarjelim teorijama, i što je prema njima udešena njegova socialna filozofija. Dovoljno je preći znanstvenu i filozofsku literaturu, što je izdaju u SSSR, da se uvidi, s kakvom zlobom okrivljuju malne sve savremene fizike — među njima i najveće svjetske učenjake — radi iznevjerjenja znanstvenoj dobrosavjetnosti, te ih nazivlju »lakejami popovščiny«⁴ i t. d. Jasno je, da u stvari iznevjerjenje znanstvenoj objektivnosti nije bilo u temeljitom rešetanju teorija, koje se pokazale nepravilnim, nego obratno: u grčevitom držanju tih teorija samo zato, što je na njih navezan stanoviti svjetovni nazor. No faktički, marksizam se više ne može odreći tih teorija stoga, što su umjetno podmetnute pod zgradu celoga sistema, te ga podržavaju uz uvjet vlastite nepokretljivosti. Kakova razlika od religioznoga svjetovnog nazora! Sudbina je kršćanske Crkve, činilo se, bila nekoć povezana sad sa stanovitim društvenim uređajem, sad sa stanovitim znanstvenim pogledima, — nu ona je lako preživjela razsap tih prividnih poduporanja, jer su joj pravim temeljima bili ne izvanjski i prolazni uvjeti života i mišljenja, nego sama suština čovjeka i njegove svijesti. A za marksizam, koji se temelji na izvjestnom sustavu pojmova, potres je tih pojmova sudbonosan, jer je njegova veza s naučnim mišljenjem čisto privremena i izvanjska tako, da ne može sliediti razvoja te misli. U tom se i pokazuje izvještačenost njegove konstrukcije i osnovna mu organička slabost, — težnja k pojednostavljenju sastavljenih zagonetki života, težnja k uklanjanju ili prešućivanju onoga, čega marksizam ne može objasniti niti znade riješiti« (s. 19.-21.).

Ta metoda površne shematizacije još se očitiije pokazala u osnovnoj tezi marksizma: sav (bez iznimke) historički razvoj čovječanstva proizljuje posvema iz razvoja ekonomskih prilika. Ali ova nauka Karla Marxa vrlo je jednostrano tumačenje i generaliziranje tek *nekih* pojava njegove dobi. Ekonomska evolucija ne objašnjuje ni sviju Marxu savremenih znatnijih događaja, kao na primjer idealističkoga smjera tadašnje filozofije, pojave novih nacio-

⁴ Na jednom drugome mjestu (str. 52.) autorica piše, kako je ovo Leninova izjava, da su učenjaci, što se udaljiše od materializma, postali »diplomirovannini lakejami popovščiny«; i da se ta gruba i bezsmislena poruga još dosele ponavlja u antireligioznim učbenicima.

nalističkih ideologija, vjerskoga preporoda, što je dao svietu nekoliko divnih svetaca i t. d. A otac komunizma proširuje to manjkavo filozofiranje i na prošlost i na budućnost čovječanstva.

Danzasova kritizira tu doktrinu i na par primjera (kolonialna politika evropskih velevlasti, historija revolucija...) očito dokazuje, kako je osim ekonomskog faktora bilo i drugih još znatnijih stvaralaca historije. Svatko će ih lako naći, samo ako nije duševno sliep, te ne vidi ljudske naravi, kakova uistinu jest, nego je osiromašuje ostavši joj jedino bezvoljnu materiju. Ako čovjek u klasnoj borbi traži pravdu, pitanje izkrsava: »Zašto?« Odakle nam sam pojam pravednosti? Kako to, da ga nema u životinje, od koje tobože potječe čovjek?

Napokon, može li se objasniti poviest čovječanstva bez slobodne volje? To i jest možda najslabija strana marksizma. »*Error in principiiis minimus in consequentiis maximus*«, kaže jedan filozofski aksiom. A šta istom onda, ako je taj error već in principiiis maximus, kao što je to determinizam u marksizmu?! Bolje od svakog teoretiziranja praksa pokazuje komunistima zabludu. Tko je imao prilike pratiti filozofske edicije u SSSR, taj je mogao zamietiti, kakova se žučljiva polemika vodila protiv — determinizma! Kako će se razvijati klasna borba, kako će napredovati crvena revolucija..., ako se u praksi dosljedno prihvati teorija determinizma, koji nužno vodi k pasivnosti, k fatalizmu, k prepuštanju sudbini??

I jednom drugom zgodom triumfirala je istina života nad laži umjetne teorije. Bilo je to još za prvih godina ruskog boljševizma. Valjalo je energički goniti, pa i »ukloniti«, sve protivnike revolucije. A to su svakako bili pripadnici neprijateljskih klasa (»vyhodcy iz vražeskih klassov«). Sve dosljedno prema Marxovu učenju, da ekonomska sredina određuje misao i klasnu sviest. Ali, evo male neprilike! Osim tolikih drugih boljševika, i sami osnivači ruskog boljševizma — Lenin i Plehanov — bili su pripadnici buržuazije (»vyhodcy iz buržuaziji«).⁵

Ako je teorija lažna, praksa će je prije ili kasnije pobiti. Neka nam čitatelji dopuste, da prevedemo jedno podulje mjesto, koje primjenjuje gornju tvrdnju na boljševizam, a ujedno pokazuje — bolje od ikakova opisivanja — način, kojim se spisateljica služi. Ovakovim je, naime, tonom napisana ciela knjiga.

»Dovoljno je pročitati znamenite Leninove »apriilske teze« i uzporediti ih s onim, u što se pretvoriše na stvarnosti boljševičke metode upravljanja, da se uvjerimo, koliko su svi marksističko-leninski pojmovi o naravi ljudskoga društva bili proizvoljni i daleki od života. Ono, što se obično naziva pobjedom marksizma u Rusiji

⁵ Mogli bismo dodati, da isto vriedi i za komunizam uobće, a ne samo za ruski: uz mnoge druge, Engels i Marx bili su buržujska djeca! Talianski socialist Achille Loria piše za Marxa: »Teško je zamisliti buržujskijeg i rafiniranije-aristokratskijeg ambienta od onoga, u kom se rodio i proživio prvu mladost budući papa revolucijel«

— t. j. dolazak njegovih pristaša na vlast — bilo je u stvari njegovim porazom, jer su marksisti zadržali vlast u svojim rukama jedino putem postepenog odbacivanja svih principa svoje nauke, ili odričući ih se pod izlikom novog njihova tumačenja. Nećemo se ovdje zadržavati na izvanjskim znakovima tog dubokoga sloma marksizma (kao na primjer: policijsko ugnjetavanje i nečuveno razvijenog birokratskog aparata namjesto obećane »države bez činovnika«; Crvena Armija s oficirskim sustavom i željeznom disciplinom umjesto »uništenja postojeće armije« i t. d.): njih u krajnjem slučaju možemo objasniti političkim uzrocima privremenoga karaktera. Nas daleko više zanimaju oni porazi, što ih je pretrpio marksizam pri pokušaju, da primjeni svoju ideologiju osnovnim problemima društvenog života. Poricanje obitelji, braka, domaćeg ognjišta valjalo je zamieniti trudom, da se obnove razrušeni obiteljski stupovi, — valjalo je priznati, uzprkos marksističkim principima, da osnovnom ćelijom ljudskoga društva *može biti jedino obitelj*, a ne slobodna ljubav i bezkućna djeca. Svi se još sjećaju, s kakovim se uporom u prve godine sovjetske vladavine u Rusiji rušila obitelj, i kako je isto tako uporno sovjetska vlast poslije poricala ta svoja djela i trudila se uvjeriti svijet, da ona u principu nije odbacila obiteljskog načela. Poricanje privatnog vlasništva promieniše »nametom na imućne« (»stavka na zažitočnyh«), i darovanjem seljaku makar i komadića zemlje u vlasništvo, a ne u kolektivno izkorišćavanje: moradoše priznati, da gušenje ličnosti — ubija stvarnu proizvodljivost rada. Podpuno negiranje kršćanskog morala moradoše zamieniti pokušajem, da se izgradi neka društvena ćudorednost, koja tek drugim riečima ponavlja principe, što ih je donielo kršćanstvo, o poštenju, dužnosti prema bližnjemu, za laganju za slabe. O zamjeni borbenog bezboštva s »opreznim pristupanjem k religioznim vjerovanjima« već smo govorili. Tako ne ostade ni kamena na kamenu od programa preustroja života po marksističkim receptima: marksizam je morao svuda odstupati, čak i ondje, gdje je pitanje bilo ne o vanjskim političkim prilikama, nego o ljudskoj samosviesti, o ljudskoj ličnosti, i osnovnim formama ljudskih odnosa. Jasno je, da se takav podpun poraz daje tumačiti jedino nepravilnošću samooga marksističkoga svjetovnog nazora, neizpravnošću onih pojmova o čovjeku i ljudskome društvu, na kojima se gradila sva marksistička ideologija...« (s. 25.-26.)

★

Čovjek bi možda očekivao, da će iza ovog uvodnog poglavlja doći na red dokazi za Božju obstojnost. S tom prvom ontoložkom činjenicom, čini se, obično počinju apologete protiv bezvjeraca. Ali Danzasova u ovom djelu radije bira drugi put, koji predlaže psihološko-pastoralna razboritost. Ona vrsta bezbožaca, za koju piše, treba najprije, da se oslobodi zabluda o samoj ljudskoj naravi. Ne može izpravno spoznati svieta i njegova Stvoritelja čovjek, koji sebe uobće ne pozna: koji poriče najbitniji dio naše naravi —

ljudsku dušu. Stoga spisateljica u drugom i trećem poglavlju krasno i uvjerljivo dokazuje — klasičnim dokazima — obstojnost duše i izpravne nazore o odnosu duše i tiela. I nadalje pobija marksističke zabluda dovodeći svaki čas protivnika u škripac. I to često onako »slučajno«, kao da toga ne namjerava, uzput, u zaigradi, sa dvie-tri nabačene rieči, ili retorquendo argumentum.

Ali ne ruši samo boljševičkih zabluda, nego i ostale, koje su raširene među ruskom inteligencijom, na primjer metempsihozu.

Iz tih poglavlja, da spomenemo jednu ili drugu interesantnu činjenicu, za koju bismo inače jedva znali.

Po cielome svijetu vlada sloboda znanosti, tvrdi spisateljica, samo Sovjetska Rusija traži od svojih učenjaka marksističko stanovište. To ih sili, da prikriju svoje lično uvjerenje. Tako je glasoviti stari ruski fiziolog i psiholog Pavlov bio vjernik — a ne marksist —, te je potajno išao u crkvu. I premda su to mnogi od vlasti znali, nisu se ipak usudili dirati u staroga učenjaka, zbog njegova svjetskoga glasa: dosta im je bilo, da taj fakt prešute. No zato prema drugim znanstvenicima nisu bili toliko obzirljivi. (s. 53.)

Uz pozitivne dokaze za nutarnju neovisnost duše od tiela, Danzas iznosi i poznati negativni argument »per deductionem ad absurdum«: kad bi duševni čini bili proizvod samo mozga, onda bi oni morali biti uvijek i u svemu proporcionalni tom organu. A za minor joj služi jedna zgodica iz Sovjetske Rusije. Tamo je bio ustanovljen posebni »Institut Mozga«, koji je imao zadaću, da važe, mjeri i kemijski analizira mozgove. Nadali su se, da će pomoću te ustanove dokazati svoje teze, kako je umna djelatnost savršeno zavisna o moždanom aparatu. Među ostalim, dobio je taj institut na proučavanje i Leninov mozak, što ga razstaviše na dvadeset tisuća komadića ili slojeva. Ali ni analiza Lenina mozga niti kojega drugoga nije nikada mogla dati ikakova materiala, koji bi bio potvrdom materialističkih tvrdnja. Žamor, koji se onda podigao oko tog zavoda, doskora zamieni oprezni muk!

*

Sljedeća dva poglavlja rade o religiji: četvrto o religijskoj sviesti, a peto o socialnom značenju religije.

Ni sada se još ne radi izravno o materialnom predmetu vjere. Čitač se pomalo pripravlja na to: ako je pažljivo i bez predrasuda čitao prijašnja poglavlja, te ako se uvjerio o protuslovljima marksističkog bezboštva i dobio izpravan nazor o ljudskoj naravi, sada će bez velike muke pokročiti bliže k »Bogopoznanju«. Ali i na taj dio puta baciše bezbožci nekoliko kamenova spotičanja. To su uglavnom one osnovne objeckije, što smo ih spomenuli na početku našeg prikaza. U prvom ih je poglavlju spisateljica pobila dokazavši njihovu nutarnju i vanjsku nemogućnost i međusobno protuslovlje. Sada ih u pojedinosti razrađuje. Jasno pokazuje, kako je »rationabile obsequium« vjernika zahtjev katoličke

Crkve, a osim toga, da je i jedna grana nepristrane znanosti — psihologija religije — nedvoumno dokazala, kako se religija, napose kršćanstvo, ne sastoji u sliepoj vjeri, nego da vjernici *znadu*, kome vjeruju. Prema tome i inteligentan čovjek može vjerovati.

S puta se redom uklanjaju razne krive teorije o postanku religije.

Nu možda je daleko važniji sociološki momenat ove apologetike. Tu se naročito iztiče sjajan um spisateljice zajedno s bogatom erudicijom. Prelazi svu historiju religija analizirajući ih pod vidikom komunističkih socioloških objekcija, koje sve odreda uspješno svladava. Na primjer sovjetske knjige prodaju bajku, da je monoteizam nastao samo u naroda, koji su imali monarhičko uređenje države, sa svrhom, da bude lakše vladati, i t. d. No takova priča ne samo, da je dokaz već spomenute marksističke simplifikacije svih problema, ne samo, da je kao mješavina raznih teorija animizma, magizma... psihološki neshvatljiva, nego je i historičko-etnološki neistinita. Znanost svjedoči, da su upravo »demokratski« narodi sačuvali jednobožtvo, što je potako Renana (inače protivnika kršćanstva) i druge učenjake na posve oprečne teorije.

*

U historiji religija najznatnije mjesto zauzima kršćanstvo. Danzas ga obrađuje u tri poglavlja: najprije historičku pripremu i početak, zatim poviest Crkve do današnjih dana, osobito pod sociološkim vidikom, te napokon udio Crkve za svjetsku kulturu i nauku.

Opet isti način pisanja: obrana i pouka.

Govoreći o sv. Pismu obara se na objedu, kako su tobože — prema pisanju marksističkih autora — današnji »crkvenjaci izgubivši glavu« pred činjenicama znanosti, utekli se simboličkom tumačenju Geneze (osobito hexemerona). U stvari je ovakova hermeneutska metoda stara kao što je staro kršćanstvo. Već u 2. i 3. stoljeću tomu je posvećena čitava literatura — u Crkvi i izvan nje.⁶ Ako to marksistički pisci ne znadu, onda je to žalostna kvalifikacija za pisce tih problema, a ako znadu — kako to u knjizi tvrdi spisateljica —, onda je to ne samo cinizam, nego i najveći zločin hotimičnog zavaravanja dobronamjernih čitatelja.

»Krist uobće nije ni živio.«

Ovako smiešnu tvrdnju podkrepljuju antireligioznici auktoritetom »učenjaka« poput fantaste Dupuisa iz XVIII. stoljeća, ili našeg suvremenika Drewsa («Mit o Kristu»), koga, dakako, nijedan učenjak ne sledi! A tako isto i za druge činjenice, o kojima govori sv. Pismo. Tko se iole razumije u historiološke metode, tomu je očito, da ovakav princip vodi do absurda. Onda bismo jedva što znali iz poviesti, pa i iz nedavne! Ovu istinu, da šutnja savreme-

---

⁶ Na primjer u *gnostika*. Danzas je tu stručnjak: prije tridesetak godina, kako smo to već u uvodu spomenuli, napisala je studiju o gnosticizmu.

nika još ne mora značiti negaciju fakta, pokazuje duhovito autoriga: »Što vriedi tvrdnja (od antireligioznika neprestano ponavljana), da grad Nazaret, o kome govori evanđeosko pripovijedanje, u stvari nije postojao, jer o njemu nema spomena u drugim izvorima onoga vremena? S istim bi se pravom moglo tvrditi, da u Rusiji nije nikada bilo, na primjer grada Carevokokšajska, budući da se on ne spominje nigdje u svjetskoj literaturi...« (s. 175)

Iz podnaslova šestom poglavlju: »... Ličnost Kristova...« više bismo očekivali, a ne samo dokazivanje, da je On uistinu živio.

Boljševici poriču vjerodostojnost i spisima Novoga Zavjeta s razloga, što nemamo originala. Spisateljica dobro čini, što primjećuje, da ova objecka može koju dušu smesti, ali bez pravoga razloga. Jer iz one prve dobi kršćanstva nemamo *nikakovih* originalnih knjiga, ne samo kršćanskih, nego ni drugih. A nitko pametan neće poricati vjerodostojnosti drugim književnim spomenicima (prepisanim) iz onog doba. I premda Danzas piše za školovanu mladež, ipak je ova primjedba posve na mjestu, jer je u sovjetskim školama sigurno tako lako ne čuju.

Socialno značenje Crkve posve je izkrivljeno u sovjetskim učbenicima. Stoga ova apologetika iznoseći u kratkim potezima crkvenu poviest odgovara pomoću nepobitnih činjenica na sve klevete protivnika, ili daje izpravno tumačenje namjesto krivoga. Ta na primjer: ustanova katoličke hierarhije nije trik jedne kaste žrtaca, nego je — osim pozitivne Božanske uredbe — izražaj istine, da ljudsko društvo ne može obstojati bez uprave. Uostalom ni komunističko se društvo ne da zamisliti bez ljudi, kojima bi bila delegirana vlast i odgovornost. I tamo je, dakle, nuždna hierarhija. Prema komunističkim klevetama Crkva je kanonizirala samo careve, velmože, oficire, bogataše i t. d., i na taj način pokazala svoju socialnu orientaciju. Ali prema nepristranoj znanosti odmah iza mučenika, koje su zastupali upravo svi staleži, najviše je svetica Crkvi Božjoj dao redovnički i biskupski stalež (uostalom u Iztočnoj se Crkvi ovaj posljednji stalež svodi na prvi). A među samostancima kvantitativno su prevladavali ne znatni ljudi, nego u ogromnoj većini ljudi iz »nižih« klasa. Zato narodno štovanje i crkvena proslava ovih junaka očevidno pokazuje, kako je zapravo Crkva »socialno orientirana«! Vriedno je spomenuti, da iz niza bizantskih careva — izuzev Konstantina Velikog — nije niti jedan kanoniziran. Isto tako nijedan ruski car! Već ta činjenica uz tolike druge pobija laž, da je Crkva naukom o nebeskom carstvu kao odrazu zemaljskog branila i promicala carstvo kao jedinu moralno dopuštenu mogućnost vladavine.

Manastirski posjedi kao i uobće crkvena imanja trn su u oku komunistima! I taj prigovor dobiva dostojan odgovor: Nisu ih posjedovali pojedini monasi — koji su u bogatome manastiru mogli provoditi vrlo surov i asketski život —, nego ciela zajednica sa vrlo socialnim i kulturnim svrhama: pomaganjem siromaha, otva-

ranjem škola, bolnica, ubožnica, gostinjaca... i sa svim onim, što danas ide na »socialnu skrb« države. A upravo ovaj fakt, da se kasnije držva u svom budžetu za to stala brinuti, upravo to je dokaz, kako je kršćanski duh prožeo evropsko društvo.

Kad je govor o odnosu Crkve i države, Danzas jasno razlikuje, što je učinila Istočna Crkva u odgoju države, i što Zapadna. Liepo dokazuje, kako je Crkva učila mlade barbarske narode, da osim krvnih veza, postoje daleko veće i uzvišenije — duhovne veze, koje postoje i tamo, gdje nema krvnih. Šteta samo, što ne spominje raznih mirovnih ugovora o nenapadanju, kojima su pape provodile svoju mirovnu »politiku«. To bi bio sjajan dokumenat. Inače podsjeća na »Božji mir« i crkvene kazne za onoga, ko bi povriedio tu ustanovu.

Dobro je obranjen o vitezstvo, koje boljševici mnogo napadaju. Kako Crkva nije mogla podpuno iztriebiti vječnoga ratovanja u ona divlja vremena, pošlo joj je ipak za rukom, da stvori ideal vojnika Kristova, koji se bori za mir i pravdu, i koji posvećuje svoj mač zaštiti udovica, žena, djece, potlačenih i uobće svih slabih. Razumije se, da je ljudska pokvarenost često izkvarila i taj idealni tip plemenitog (u čudorednom smislu) i milosrdnog viteza. No sovjetska literatura bez ikakva obzira prikazuje i sam pojam viteza kao krvožedna siledžiju i razbojnika (tā sam je Marx negdje rekao: »psi-vitezovi«...). Pa ipak, za čudo, u običnom govoru, i to ne samo u ruskom, nego i u drugim jezicima, kaže se: »viteško poštivanje žena«, »vitežka velikodušnost prema pobjeđenima«, »vitežka predanost svojoj dužnosti« i t. d. (s. 234.) Boljševicima je, dakle, nepoznata ideja sile, što stoji u službi pravde? A što je onda za njih crvena milicija?

Obrana celoga kršćanskoga svieta od vanjskih neprijatelja razlog je, uz ostale, feudalnom sustavu: da se velika obitelj kršćanskoga društva od nikoga nesmetana mogne razvijati u miru, slozi i ljubavi, trebalo je nekoga reda. Misao jedinstva svijuu u Kristu prožimala je srednjevjekovna crkvena nastojanja, ali ta se misao nije preko noći dala savršeno ostvariti, i to kod naroda, koji su istom napustili svoje tisućgodišnje poganstvo. Pogotovo, kad se uzme u obzir, da je Crkva samo duhovni, a ne i vojni auktoritet. Ali ona je ustrajno odgajala svoju djecu i učila ih o bratstvu i ljudskom dostojanstvu. A na svom području *po pravilu* — a ne po iznimkama, kojih je radi ljudske slabosti bilo — nikakova obzira nije vodila o staležskom podrijetlu članova hierarhije. I doista od papa, kojima su se pokoravali moćni carevi, mnogi su bili sinovi seljaka ili siromašnih obrtnika.

Socialna institucija cehova, što je nikla pod utjecajem i vodstvom Crkve, davni je i daleko uspjeliji prototip današnjih »profsojuza« u Rusiji.

Posve je pravo, što Danzasova upozoruje čitatelje, da je srednjevjekovno kmetstvo bilo daleko bolje od ruskooga iz XVIII. stoljeća. Rusko je kmetstvo onoga stoljeća pod azijskim utjecajem

izgubilo kršćanski karakter (n. pr. prodaja ljudi), dok se to ne može reći za srednjevjekovno kmetstvo na katoličkom Zapadu. No tko pozna prilike, u kojima je tada Crkva živjela, neće joj zamjeriti, što nije mogla ukinuti kmetstva. Slično je to kao i s robstvom. U prva kršćanska vremena nije joj fizički bilo moguće ukinuti ga, ali ga je i tada i kasnije učinila *ćudoredno* nemogućim. Iznimaka je uvijek bilo. Kasnije robstvo crnaca u kolonijama izpričavaju kriva i kriminalno luda mišljenja, da negri uobće nisu ljudi. No Crkva toga nije nikada držala: krstila ih je, brinula se za njih (n. pr. rad sv. Petra Klavera) i — kanonizirala ih je jednako kao i članove crvene, žute i bijele rase!

Uza sve to ipak držimo, da na ovome mjestu, kao i kad se radi o feudalizmu i kmetstvu, Danzasova nije *posvema* riješila boljševičkih prigovora (zašto se, naime, Crkva nije energičnije borila za socialnu pravdu).

Možda je marksizam najgadnije ocrnio Crkvu, kad joj je predbacio tobožnju zaštitu kapitalizma. Tko pozna crkvenu nauku i poviest, neće sigurno nasjesti ovakovim lažima. Za sve bez razlike propoviedala je Crkva protiv gomilanja bogatstva. Taj se duh pokazao u praksi među inim i činjenicom, da se u viteško doba novčarsko i trgovačko zanimanje nije smatralo plemenitim, te je u društvenom redu stajalo niže od viteza i *seljaka*, koji je ovome bio drug u ratu. Obožavanje pomoću kolonija, pa naturalistički duh renesanse, racionalizam, liberalizam i t. d. dovedoše Evropu u socialni ćor-sokak XIX. stoljeća i današnjice. Prema tome socialistički su se revolucionarci, napadajući »ugnjjetavanje« sa strane Crkve, obratili na krivu adresu. I kada se bore za jednakost i bratstvo, onda samo iznose ideale, koje je Crkva već davno, davno učila, a koje je novovjeki Evropejac, naopako po se, zabacio. »Jer to je učenje kršćanstvo duboko položilo u ljudsku savjest, da se ona ne može njega osloboditi, pa ni pri punom zabacivanju svega onoga, na čemu se to učenje temelji. »*Možda se najslavnija pobjeda kršćanstva nad njegovim neprijateljskim silama sastoji baš u tom, što su čak njegovi neprijatelji prisiljeni — a da toga sami nisu ni sviestni — hraniti se mislima i pojmovima, što su ih od kršćanstva nasliedili.*« (s. 254. — Mi iztakli.)

Crkva osuđuje suvremeni socializam i komunizam radi poricanja ljudske duše i poradi tjeranja na neprijateljstvo i mržnju u društvu. Ali to nipošto ne znači, da je ona gluha na opravdane proteste protiv užasne ekonomske nejednakosti. Eno glasnoga svjedočanstva u socialnim enciklikama modernih papa! Kad je već nemoguće ugrurati u knjigu cielu encikliku »*Quadragesimo anno*«, Danzasova citira iz nje bar neke važnije stavke.⁷ Oni će jasno pokazati, kako pokojni papa šiba nemoralni kapitalizam i obará se

⁷ Georgij Bennigsen raztumačio je encikliku »*Rerum novarum*« jednom popularnom brošuricom »*Katoličeskaja Cerkov i rabočij vopros*« (Wilno. 1928.) — Koliko nam je poznato, u Rimu se lani spremao za tisak ruski prievod tih papinskih enciklika, pa su, vjerojatno, već izašle.

na one, »koji, nazivljući sebe kršćanima, jedva se sjećaju božanskoga zakona pravde i ljubavi, ... koji se čak rješavaju radi svoje udobnosti, još više pritisnuti radnike. Još gore od toga: Ima ih, koji pri tome zlorabe samu religiju, nastojeći, da njenim imenom pokriju svoje nepravedne otimačine i podpuno odstrane opravdane tražbine radnika« ...

Već ovaj mali citat pokazuje, koliko su neopravdani boljševički napadaji na Crkvu radi »saveza s kapitalizmom«. Ali marksisti zatvaraju uši pred najslužbenijim glasom Crkve, a udaraju po njoj na temelju groznih zloporaba, koje upravo ona osuđuje!

Ili vele, za socialnu nauku Crkve i enciklike, da su to samo rieči, koje se ne provode u djelo. Ovu — na prvi mah doista ozbiljnu poteškoću — izvrstno rješava Danzasova: Crkva danas nema realne vlasti. Odbacili smo je iz javnoga života, da nam bez nje bude bolje. Nu njezin se glas ipak čuje i on je kao glas savjesti, koji govori, govori, a ako u čovječanstva bude dobre volje, onda će ga ono — na svoju sreću — i poslušati.⁸ Nema rješenja socialnih problema bez karakternih i upravo svetih ljudi, koje Crkva svaki dan odgaja pomoću Milosti. No te stvarnosti ne mogu još pojmiti ljudi, što sumnjaju ili poriču obstojnost duše.

Poglavlje, što obrađuje udio Crkve u izgradnji svjetske kulture također nosi biljeg velikoga izpravljanja. Iznosi najglavnije poznate činjenice, što je Crkva učinila za pučku prosvjetu, za srednje i visoko školstvo, za znanost. Skolastiku prikazuje pod pravim svjetlom, jer su antireligioznici znali gdjekad govoriti, da se skolastika zanimala samo računanjem, koliko anđela može stati na vrh igle.

Crkva i prava znanost. I to je nišan mnogih napadaja. Spisateljica neumorno brani, tumači i iznosi same činjenice. U Poggenдорfovu »Rječniku Eksaktnih Znanosti« (g. 1863.) od 8.847 učenjaka 10 % jesu svećenici i monasi, a od ostalih ogroman (koliki?) postotak vjernika. A tako je i u drugim znanostima. Šteta, što nije dala statistike o *minimalnom* postotku učenjaka koji su bili bezvjerci.

Galileijev slučaj na dugo obrazlaže i s uspjehom. Točno razlikuje crkvenu nauku od onog posebnog suda, čija je — zapravo više disciplinska — odluka bila motivirana prilikama, tradicijom, nesigurnim (heretičkim) vremenima. Na crkvenu nauku zapravo i ne ide pitanje heliocentrizma. Nu mnogi su crkveni ljudi još prije Galileia zastupali tu nauku: sv. Toma Akvinski naginjao je poimanju vrlo blizkom heliocentrizmu, kardinal Nikola Kuzanski u XV. stoljeću otvoreno je branio tu teoriju, a sam Kopernik također je bio svećenik. Danzas donekle brani Galileieve sudce, koji su bili žrtva one obće-ljudske sumnjičavosti, u koju svet

⁸ Uostalom, vidi se, što je učinjeno u katoličkim zemljama, koje su u svom zakonodavstvu slijedile papinske direktive (n. pr. Portugal, Slovačka), ili u kojima je KA razvila svoj rad (n. pr. Belgija).

obično upada, kad se pojavi koja nova izvanredno neobična nauka. Tome iznosi zgodnu sličnost: Francuzka je Akademija u prvo vrijeme izsmjeivala naučno iztraživanje hipnotizma; ili, Pasteurova otkrića o bakterijama nailazila su s početka, i to mnogo godina, na nepovjerenje u naučnom svijetu. Slično je bilo i u Galileievu slučaju. Ali kada je dokazana izpravnost heliocentrizma, Crkva je tada skinula zabranu s Galileievih djela. Definitivni dokaz dao je Foucauld, učenjak-*vjernik*. A njegov poznati pokus sa njihalom demonstrira se u Sovjetskoj Rusiji u antireligioznome muzeju (bivša Petrogradska katedrala »Isakijevskij Sobor«) kao neko oružje protiv religije!!!

Problem inkvizicije brani Danzasova kako treba: *de iure* i *de facto*. Opravdava inkviziciju već gledom na čisto društveno dobro, kad se radilo o hereticima, koji su svojom naukom ugrožavali mir, poredak i sigurnost društva.

Proti klevetničkim napadajima na inkviziciju iznosi neke brojčane podatke. Antireligiozna literatura izmišlja grozne cifre žrtava: one se, prema njima, penju na milijune. Ali spisi, koju nam sačuvani govore drugačije. Na primjer od 75 procesa kroz stotinu godina pred inkvizicijskim sudam grada Pamyeux u Južnoj Francuzkoj, samo ih se *pet* završilo predavanjem svjetovnoj vlasti na kaznu. Od 930 osuda, što ih je izrekao poznati inkvizitor Bernard Guidonski, samo ih je 42 bilo na smrt, i t. d. Pisac u naše doba razvikane knjige »Poviest inkvizicije« Li — inače krajnji neprijatelj kršćanstva — morao je priznati, da bi pobjedom hereze Evropa podivljala, pa nadodaje: »Kakav nam god užas zadávala primjenjena sredstva borbe, i kakovo god sažaljenje osjećali prema ljudima, koji su pali žrtvom za svoja uvjerenja, ipak moramo bez kolebanja priznati, da je tu borba za Crkvu bila borba za uljudbu i napredak...« (cit. Danzas na s. 290.)

*

Napokon, iza duge pripreve, u posljednjem se poglavlju radi o Bogu Stvoritelju. Ovo je poglavlje podijeljeno na četiri članka: 1. Božansko stvaralačstvo i zakoni kozmosa. 2. Svemir. 3. Život na zemlji i njegova evolucija. 4. Čovjek i njegovo zvanje.

Pošto je uklonila ponajveće zapreke, spisateljica pristupa dokazivanju Božje egzistencije. Ta je transcendentna istina neovisna o promjenama naučnih teorija: ona je ono zrno istine, koje, prema sv. Augustinu, sadržava i svaka zabluda. Obrađuje doduše vrlo kratko etiološki i teleološki dokaz.

Taj prvi članak liepo završava ovim riečima: »Za posljednjih je stoljeća ljudski um razjasnio dio fizičkih zakona, — vrlo mali dio, kako ćemo odmah vidjeti. A to znanje, što je već postignuto, pomaže nam, da još jasnije i dublje spoznamo zakonitost (svršnost) ne samo vidljivoga i nama osjetnoga svijeta, nego i one nematerialne realnosti, koja se u ovome svijetu tek promalja, te

ima svoju posebnu bit. O zakonima one realnosti govorimo ne stoga, što ih možemo opredieliti: oni su za nas nedostiživi. Ali mi znamo za njihovu obstojnost po njihovim pojavama. Slično tome, kako su Kopernik i Galilei ne znajući za zakon gravitacije, ipak govorili o zakonitosti gibanja nebeskih svjetala po putanjama tako i mi govorimo o nesumnjivosti kozmičkih zakona, koji ravnaју ne samo materialnim svietom, nego i nematerialnim svietom, i koji vode sva bića, po volji njihova Stvoritelja, ka cilju, koji je Njemu jedinomu poznat. Takovo je naše poimanje Božanskoga Stvaračtva. A naši protivnici, koji sve poriču, što se ne uklapa u njihov uzki materialistički svjetovni nazor, uporno ponavljaju u dvostrukoј mjeri pogrešku Galileievih sudaca . . .« (s. 311.)

Danzasova je s obzirom na *moгуćnost* absolutne evolucije života vrlo širokogrudna, ali dokazuje, kako takova evolucija ipak ne bi bila potvrda materializma, nego nasuprot — Božje obstojnosti. Evolucija je moguća, ali činjenice govore protiv stvarne joj obstojnosti, govore o velikom razmaku između životinje i čovjeka, te o ljudskoj usmjerenosti prema svrhunaravnome u širem i užem smislu.

Posve se drugačije moraju vladati marksisti, ako žele zadržati svoj evolucionističko-materialistički stav. Na pitanje *Kako je nastala živa tvar od nežive?* Evo kako pišu:

»U sadašnje vrijeme nema onih uvjeta, što su nuždni, da se rodi živa bjelančevinska čestica iz tvari nežive prirode. Ali u historiji zemlje *morao je postojati* takav momenat, kada su postojali ti uvjeti za rođenje živa iz neživa, kada se rodio život na zemlji . . . Život je niknuo iz neživih tvari neorganskoga svijeta u ona vremena, kada su za to postojale osobito pogodne prilike . . .« (»Anti-religioznoj učebnik«, izd. OGIZ, M. 1933., str. 84. i 89.)

bilo »pri osobito pogodnim uvjetima«, valja ostaviti piscima fantas-Pravo na to odgovara Danzas, da takova nagađanjá, što bi bilo »pri osobito pogodnim uvjetima«, valja ostaviti piscima fantastičkih romana, a ne znanosti. (s. 326.)

Knjiga završava člankom o ljudskom zvanju — vezi između vidljivog i nevidljivog svijeta. Ni toј razpravi nemamo šta prigovoriti.

*

Eto to je u glavnim obrisima nova ruska apologetika protiv komunističkog bezboštva.

Vanjska bi oprema bila na visini, da nažalost nema silu tiskarskih pogrešaka (izvrnuta slova, često zamjenjivanje »i« i »n« i t. d.) To će izpričati činjenica, da je knjiga tiskana u tuđini i od slugara, koji vjerojatno ne umiju ruski. Svuda je proveden novi pravopis, kojim se služe boljševici. Ono nešto citata iz sv. Pisma napisano je ruski, a ne staroslavenski, kako je inače u Rusa običaj.

Velika je prednost, što je spisateljica izvrstno poznavala boljševike, pa je na temelju svoga iskustva sigurno pogodila način razpravljanja, koji će najbolje odgovarati svrsi. Knjiga nije pisana strogo znanstvenim aparatom, ali svaka joj stranica nosi pečat autoričine duboke inteligencije, poznavanje predmeta, duhovitosti i okretna razpravljanja.

Djelo će dobro doći i onim našim svećenicima, radnicima i intelektualcima, koji znadu ruski. Možda bi bilo dobro, da se neka poglavlja prerade i izdadu u obliku brošurica, ili da se čak cijela knjiga prevede na hrvatski. Jer boljševičke su protuvjerske krilatice dobro razširene i kod nas Hrvata.⁹

Svojoj braći ruskim katolicima možemo samo čestitati na ovoj akviziciji. To je uistinu djelo! Non tantum legendum, verum etiam lectitandum. Dostojno je da stane uz bok Solovjovljevim! Ali ne samo u kakovu kutu biblioteka, nego želimo i dao Bog, da ova knjiga — s drugim solidnim katoličkim djelima — dođe u ruke onoj ruskoj omladini, kojoj je namjenjena, pa da u dušama dobre volje urodi obilatim rodem: obratom od marksističkog bezboštva ka katoličkom »Bogopoznanju«!

P. Belić D. I.

---

⁹ Upozorujemo, da je slično djelo napisao na francuzkom jeziku o. Kolačgrivov D. I. pod naslovom »Somme contre les athéistes bolchéviques«.